

A BUNKÓSODÁS MINT A DEMOKRÁCIA SAJÁTOS LEÉPÜLÉS/KIEMELKEDÉS – SZIMPTÓMÁJA

BALOGH TIBOR

I. *A bunkósodás* fogalmát előadásomban a következő definícióval megjelentettem értelemben használom: *A közlést sértő, regresszív – a normát egyértelműen, a közmegegyezés, a konvenció aspektusából negatívan megszegő magatartás, szóbeli vagy/és viselkedésbeli, öltözködésbeli megnyilvánulás. Szinonimái: alpári, primitív.*

Faguet 1910-ben publikált *Le culte de l'incompétence* című kötetében – Montesquieu alapján – kiemeli: a köztársaság alapelve az erény, azaz a hazafiság, s eme alapelvének érvényesítését vagy túlfeszíti, vagy negligálja – ezért vár rá a hanyatlás.

Faguet szerint a demokraták fundamentális teóriája és praxisa a *kontárság kultusza*. Ha az állatvilágot tekintjük, rá kell ébredjünk arra: minél magasabb evolúciós szinten helyezkedik el valamely faj és annak egyedei, annál elkülönültebbek élettani funkciói. Az extrém módon szervezettnek minősíthető emberi társadalom minél fejlettebb, annál inkább megosztja, mintegy címezi a társadalmi munka egyes formáit. A demokráciák – s kiváltképp modern típusai – nem törődnek a rátermettséggel, az illetéktelenek által adott illetéktelenség józan ész által nem konfirmálható világát teremtik meg. Természetesen illik is és hasznos is tudni a nép, a tömeg érzelmeit (gondolkodását nem, hiszen reá ez nem jellemző), ám nem célszerű teret engedni *átszármaztatásának*. Ha ezt tesszük, lehetőséget adunk olyatén eljárásnak, mint az egyszerű püspöké volt – ő tudniillik az özpecsenyét megköstolva kinyilvánította: „Én téged pontynak keresztellek. A nép pedig ezt mondja választottainak: Én téged jogtudósnak, téged államférfinak, téged szociológusnak keresztellek” (Vö.: Faguet, Émile: *A kontárság kultusza*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1994, 14. l. [A továbbiakban: Faguet . . .]) E szituáció azért állhat elő, mivel a nép

azokat taksálja a legtöbbre, azok vívják ki erkölcsi megbecsülését, akik átérzik az ő legfőbb szenvedélyeit, s tetszetősebben nyilvánítják ki, mint ahogyan azt ő maga tenni képes. Kiválasztottjai ha becsületesek is – ám ez is kétellyel illehető olykor – bizonyosan nem kompetensek. Arisztotelésszel szólva: a demokrácia az (immanens) érdem megvetése. Hiszen a demokrácia mindent a hivatások elkülönítése nélkül óhajt elvégezni. A demokrácia adekvát képviselői nem független, hanem a néphez, a tömeghez hasonló egyéniségek. A demokráciának nem a politika nélkül kiküzdött hírnév, tehetség kell, hanem az a politikus, aki az elhivatottság normális mentalitásával nem rendelkezik.

Nem lehet nem észrevenni azt, hogy mennyire rokonítható a Faguet által választott aspektus Le Bonéval és Ortegaéval! Mielőtt azonban ezt aforisztikusan poentíroznám, még egy szegmensét kívánom hangsúlyozni Faguet röviden ismertetett opusának.

A kontárság kultusza megrontja, destruálja a közerkölcsöket is – figyelmeztet Faguet. A műveltség és az udvariasság eltűnése szintén a demokratizmus tünete. Montesquieu úgy véli: az illem arra való, hogy megakadályozza hibáink napfényre hozatalát, mintegy korlátot állítva általa magunk és mások közé, hideg és tiszteletet sugárzó –, az udvariasság viszont az előkelő hízelgés bevezető fázisa. Ha felszabadítjuk magunkat az illendőség szabályai alól, akkor ezáltal szabad utat nyitunk hibáinknak. A finomság tiszteletet jelez, és hódolatot ígér, mindez azonban nem rekvizituma a demokráciának, hiszen a tisztelet, a hódolat és a kiválóság respektálása nem demokratikus.

Ha alárendeljük magunkat valakinek – és a tisztelet ezt kívánja meg –, őt felsőbbrendűnek minősítjük, s ez olybá tűnhet egy igazi demokratának, mint a hűbériség visszahozatala. Faguet azt állítja: „A demokrata egyáltalán nincs megelégedve hibáival, nem büszke azokra, mert végeredményben azt hiszi, hogy nincsenek is hibái. A hiba az embernek a másikkal szembeni alsóbbrendűséget jelenti. A hiba olyasvalami, ami hiányzik, következőképp olyan valami, amellyel másvalaki bír, én pedig nem. Márpedig minden ember egyenlő. Tehát nincs hibám” (Faguet, 96. l.). A finomság – eszerint – nem más, mint hibáink eltitkolása, s még ha netalán ismerjük és bevalljuk is hibáinkat, ezek visszaszorítása zsarnoki lépés lenne. Tagadjunk tehát bármiféle felsőbbrendűséget, s avanszáljunk ezáltal demokratikus vonássá a durvaságot!

Faguet látványos paradoxonokat sorjáztat, kétségkívül elegáns fejtegetései azonban – véleményem szerint – egyértelműen kortermékek, korszpecifikusak. Utaltam már Le Bon és Ortega nevére. Miként ők, úgy Faguet is az individuálisnál alacsonyabb szinthez regrediáló közösségi nívótól és ennek pressziójától tart. Attól, hogy a többségben levés ambíciója nem többé, hanem épp kevesebbé teszi azokat, akik az ilyetén egzisztenciát sóvárognak.

Tanulságos lehet ugyanakkor Freud *felettes-én* fogalma. Freud 1923-ban vezette be ezen fogalmat, s mint az éntől elkülönülő, azon uralkodó képződményt írta le. Nem azonosította a lelkiismerettel, mivel attól eltérően a felettes-én mint cenzor tudattalanul is működhet. Freudnál az ödipális vágyakról való lemondás a felettes-én topográfiai modelljének az alapja, s erre épülnek a szociális és kulturális követelmények (nevelés, erkölcs, vallás) konstruktumai. Ha kialakul a felettes-én, ez azt demonstrálja: sikerült az én azonosulása, identifikálódása a szülői instanciával. Nem személyek azonosulása játszódik le ilyenkor, hanem az következik be, hogy a gyermek felettes-énje a szülők felettes-énjét mintázza, ezáltal válik hagyományok hordozójává, időtállóvá, nemzedékek specifikus elveinek átörökítőjévé. Freud jó néhány követője figyelmeztet azonban arra: a felettes-én parancsai, tilalmai olykor igen nagy mértékben különbözhetnek a szülők és a nevelők által kinyilvánított szigortól, sőt azzal olykor ellentétesek is lehetnek.

Ami az eddig előadottak részkonklúziója számomra: példa értékűnek vélem azt, hogy Faguet a valaha volt demokráciák alapelveinek, az erénynek a negligálását a modern demokráciák érájában vizsgálva ezt a folyamatot a kontársággal, a kényszeres politikusi habitus kultuszával, a durvasággal, a régebbi műveltség, illem és udvariasság mellőzésével kapcsolja egybe. Újmódi tömegkarakterre lesznek ezen utóbbiak, s a polgári világ bizonyos skíziséről tanúskodnak. A felettes-én kiépülésének folyamatában ilyenkor mintegy cezúra jelenik meg: a korábbi szabályok és elutasítások szinte egy csapásra megunt, sőt folytathatatlan, mert értelmetlen és hasznot nélkülöző színben tűnnek fel, amelyeket más princípiumokkal szükséges helyettesíteni.

II. Ami a *reprimitivizációt* illeti: vegyük észre, mennyire ambivalens minősítéssel van dolgunk! A *primitív* jelző többé-kevésbé szinonim a *vaddal* és a *barbárral*. Ismét Le Bonra utalok: ő azt hangoztatja *A tömegek lélektana* című művében, hogy a romboló, vad ösztönök ősi maradványok, s valamennyiünkben legalábbis lappanganak, a tömeg embereiben azonban manifesztálódnak is, hiszen a tömeg – éppúgy mint a vadember – izgékony, nem fogadja el, hogy vágya és annak teljesülése közé bármi beékelődhet – vágyát nyersen teljesíteni szándékoló, nem ismeri a kivihetlenséget, a megghiúsulást vagy ideiglenes megghiúsulást.

Eco hipotézise szerint a XX. század aktuális periódusa egy új középkor felé tendálhat: összeomlás fenyegeti, mivel kívülről *barbárok* szorongatják, akik talán nem műveletlenek, mindenesetre szokásrendszerük és világszemléletük már (új) mint a miénk. Ismét elenyésző lesz a különbség a misztikus és a lator között, a fiatalok politikai csoportosulatai a romantikus-idealisztikus alapeszmék felbomlását manifesztálják.

„Nem állnak barbárok a kapuk előtt” – replikázik Fukuyama. A történelem végéről és az utolsó emberről produkált értekezésében ő azt emeli ki: a mai technikaellenes doktrínák, amelyek a múlt század elején fellépő romantikusokat éppúgy soraikban tudhatják, mint a hippimozgalom aktivistáit, az iszlám fundamentalistákat és a környezetvédőket, szellemi ősatyjukat Rousseau-ban lelhetik fel. A történelmi „haladás” morbid jellegét ugyanis ő hangoztatta, feltételezve, hogy az ember igazán boldoggá azzá válhatik, hogy kiszabadul a modern technika rutinériájának büvköréből, a civilizációs rekvizitumok értelmetlen hajszolásának véghetetlen folyamatából, nem méri össze magát kényszeresen másokkal, saját érzelmeinek reflektált átélése elégedetté teszi, természeti lényhez illő helyét felleli a természet világában.

Igazán megtehetnénk ezt a gazdasági növekedés jelenlegi stádiumaiban? – kérdezi Fukuyama. Válasza – több argumentum által megerősítve – kategorikus *nem*. Egyének és kisközösségek visszatérhetnek a természethez, ám ezáltal óhatatlanul a mai harmadik világ nincstelenjei között találnák magukat. Ha pedig csak részben vennék búcsút a fejlett technikától, ez a kijelölendő szint óhatatlanul önkényes lenne, mostani életszínvonalunk megőrzését csak rövid távon garantálná, s kérdéses, hogy – a rousseau-i értelemben – akár csak ideiglenesen is kielégítőbb életet eredményezne-e. Kizárólag az alternatív technikákban bízhatunk – summázza Fukuyama. Az adott civilizáció maradóképtelenségére tudniillik csakis a modern természettudományok színre lépése előtt mehetett végbe. A modern természettudományok jóra és rosszra egyaránt konvertálható grandiózus hatalma miatt ugyanis „felettből kétséges, el lehet-e felejteni vagy el lehet-e »tüntetni« másképpen, mint az egész emberi nem fizikai megsemmisítésével. És ha a szüntelenül fejlődő modern természettudomány uralma ennyire szilárd, akkor a bizonyos irányba haladó történelem – összes gazdasági, társadalmi és politikai következményeivel együtt – mint folyamat lényegében szintén megfordíthatatlan.” (Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994, 139. l.).

Lorenz akkor, amikor a civilizált emberiség nyolc halálos bűnét vette számba – az atomhalált leszámítva, mivel ezt ő üdvös kivételként elkerülhetőnek kategorizálta – szintén azt erősítette: az általa igen pesszimistán feltüntetett változások (pl. az érzelmek fagyhalála) kikerülhetetlen hozadékai a mai ideológiáknak és kultúráknak. Lorenz erről fájdalmas alaphangon, Fukuyama jóval kisebb érzelmi töltéssel mondta el ugyan véleményét, a lényegi befolyásolhatatlanságot azonban mindketten deklarálták akkor, amidőn jövőnk iniciatíváit elemezték.

Kívülről szorongatnak a barbárok a XX. század végén – vizionálja Eco; a barbárok (még) nem állnak a kapuk előtt – állítja Fukuyama. Hogy hol vannak

a barbárok, a barbárok szituálása véleményem szerint attól is függ, mely típusukat keressük. Úgy vélem ugyanis, hogy két értelmezési körben beszélhetünk róluk.

A barbár

a) Jelölheti azokat, akiket mint a *múlt lovagjait* aposztrofálhatjuk. Ők azok, akik a visszatérés örök mítoszáat újra felelevenítik, a személyiség immanens, belső (természeti) értékeit preferálják, racionális – érzelmi argumentumokkal élnek kissé patetikus, romantikus hangnemet használva, az eszközökön való uralkodást favorizálják.

b) A *modern barbárok*, a *jelen antihéroszai* a külsődlegességre, a tárgyi rekvizitumokra apellálnak, érzelmi-pragmatikus érvelést alkalmaznak – pontosabban inkább magyarázatokat, s nem érveket –, az általuk vélt „józan ész” egyszerűségével kommunikálnak, a felettük uralkodó eszközök kiszolgáltattottjai. Őket illetem a *primitív*, vagy *neoprimitív* minősítéssel.

De bármely típusról lett legyen szó – Fukuyama szóhasználatát parafrázálva –, azt gondolom: a barbárok a kapukon belül találhatók, itt élnek velünk!

Codol a társas viselkedés dinamizáló erejeként a PIP-effektust (a Primus Inter Pares helyzet, pozíció megszerzésére irányuló törekvést) nevezte meg. Ez a tendencia szerinte lényegileg abban nyilvánul meg, hogy a személyiség valamely közösség tagjaként mintegy leolvassa a többiekéről azokat a normákat, amelyek rájuk mint e csoport tagjaira jellemzőek, s mivel számára akár gazdasági és/vagy presztízsbeli, esetleg erkölcsi okok miatt elengedhetetlenül szükségesnek tűnik másokkal elfogadtatnia magát, ezért még inkább olyannak láttatja magát, mint aminők társai – néha akár túlfeszítve, karikírozva is ezeket a karakterjegyeket.

Talán ez az identifikálódási szükséglet teremti a divatot, s általában a kor specifikus konstrukciókat – ezt lehet esetleg gyanítani a bunkósodás reprimítívációs folyamata esetében is.

A leegyszerűsítő, olykor sokak számára torzítóan vulgáris nyelvi megnyilatkozások, a „marok”-telefonnal színházi előadásokon megjelenő néző kivagyisága egy paradox kint is–benn is megmutatkozás tünetei (a példa kedvéért említve az iméntieket). Az utóbbi – eléggé elterjedt – esetre utalva: az a koncertlátogató, aki újmódi kommunikációs tárgyát működőképes állapotban tartva hallgatja Wagner valamely kompozícióját, egyrészt önnön kulturáltsági fokát szeretné demonstrálni, másrészt azonban mintegy kiemelkedve a mellette ülők köréből, azt is megnyilvánítja, hogy ő rendelkezik ama bizonyos eszközzel, sőt olyannyira fontos valaki, akit még ilyenkor is – nyilván fontos helyről, befolyásos emberek – megkeresnek, lényegesnek vélve véleményét, vagy akár csak bárminő kardinális hírrrel akarják megajándékozni.

A nyelvi torzulás esetét reflektálva: azt gondolom, hogy egyfajta verbális fellazulást konstatálhatunk. Ez igen széles spektrumú, hiszen a trágárság terjedésén túl a szókincs megfogyatkozása, a nyelvi szabályok minimalizálása egyként tettenérhető.

(Az úgynevezett „kreolnyelvek”-hez [ez a titulus főként a volt gyarmati sorból aránylag frissen kikerült országokban, a nemzeti nyelv mellé az angol is felvonultató, annak eredeti eleganciáját azonban tetemesen mérsékelő, mert leegyszerűsítő populáció verbális érintkezésének a típusát jelöli, de mindinkább alkalmazható pl. az Amerikai Egyesült Államokban oly igen dívó aktuális nyelvhasználatra is] közelítő folyamat nálunk szintén azonosítható. Egyre fogyatkoznak az érvényes paradigmák. Lássuk be: ha a kényelmességet respektáló, a redukció folyamatához mintegy alkalmazkodni kívánó ambíciók nyelvészeket készítenek arra Magyarországon, hogy felvessék – a -ba/-be, -ban/-ben disztigváló megkülönböztetést esetleg mérsékelni kellene, sőt talán fel kellene oldani, akkor ezáltal olyan megnyilvánulás kodifikáltatna, amely – szerintem – egysíkúbbá, silányabbá tenné a magyar nyelvet.

Valódi dilemma itt persze annak eldöntése: a burjánzó pongyola nyelvhasználattal érdemes-e mérkőzni, eredményt hozhat-e a hagyományos nyelvi normák változatlan előírása, presszionálása.)

Számomra úgy tűnik: a bevezetőmben jelzett kontárságkultusz mint különös laicizálódás is jellemezhető. Abban az értelemben tudniillik, hogy a hatás- és kompetencia-, a tekintélykorlátozás igénye lép fel, ez figyelhető meg; a szakértők, a hivatásos szakemberek státusa mára egyre kevésbé imponáló, sőt gyakorta visszatetsző – a döntési illetékesség mindinkább laikusok által igényelt és realizált. Miért kell hagyományos szabályokhoz alkalmazkodni, s miért nem kreálhatunk inkább – bármely tekintetben – mi normákat, ezáltal is garantálva érvényesülési lehetőségeinket?

Ez az igény, illetve ennek kiélése egyrészt (a hagyományos kultúracentrikus megítélés aspektusából) leépülés, a modern barbárok, a primitívek, vagy neoprimitívek aspektusából viszont kiemelkedés, adekvát önmegvalósítás, amelyhez a referenciakörből mások is asszisztálnak.

III. Befejezésül azt próbálom illusztrálni: miként járul hozzá szerintem a szépirodalom, s járulnak hozzá általában a műalkotások, vagy kvázi-műalkotások mint a valóságot típuseremtően visszatükröző, leképző, s ezáltal is – a modellnyújtás lehetőségével bírva-valóság-kreáló objektívációk a bunkósodáshoz, a demokrácia sajátos leépülés/kiemelkedés – folyamatához.

Két, egymástól természetesen csak némi mesterkéltséggel elválasztható esztétikai konstituenssel: a téma és a stílus kérdésével foglalkozom, a jelzés

szintjén. A véleményem szerint egyik tipikus mai téma – igen leegyszerűsítő – pontírozása kedvéért néhány aforisztikusan felvillantott példa.

Truman Capote *Hidegvérrel* című, 1965-ben publikált hiteles beszámolója egy többszörös gyilkosságnak és következményeinek a történetét adja. Két, kevés közös vonással bíró, ám számos látszólagos rokon tulajdonsággal rendelkező fiatalember szisztematikusan eltervezve durva és tobzódó teatralitással kivégzett egy négytagú családot. A szülők és lányuk, valamint fiuk lemészárlásáért halálra ítélték a két delikvenst, akiket felakasztottak. Capote pontos, szuggesztív leírásában mint távolságtartó krónikás deríti fel a tett motívumait, tárja elénk a bűnösök lelki világát, mutatja be az előkészületet, a végrehajtást, és az innen a büntetésig vezető út egyes stációit. Vélhetnénk: bűnüggekkel foglalkozó regények ama sorába tartozik Capote műve, amelyeket többek között Dosztojevszkij neve fémjelez. Csakhogy a *Hidegvérrel* alig is stilizált, nem jellemző rá a fiktitás – s ezzel lesz szerintem egyik előfutára azon aberrált személyiségek által elkövetett borzalmak megörökítésének, olykor kitalálásának, amelyek egyre gyakrabban kerülnek elénk kötetek, filmek formájában.

A bárányok hallgatnak 1992-ben mind az öt „fő” Oscart elnyerte; egy kannibalisztikus hajlamú férfi történetét tárja fel e film. A sorozatgyilkos megöli, megnyúzza áldozatait: molett fehér lányokat, majd elfogyasztja őket. A téma az amerikai bűnügyi filmek standard témája: a sorozatgyilkosságok vissza-visszatérő elemei az amerikai életnek, a perverzitás sokkolása pedig biztos nézősereget vonz – stimulálja a borzongani szándékozó befogadót a gyermekkori traumák feltárása, a szexuális zavarokkal küzdő, a felnőtté válás periódusában frusztrált személyiség életútja: ezt is pásztázza *A bárányok hallgatnak*.

S innen már csak egy lépés a l'art pour l'art vérengzés sztárolása. A *Született gyilkosok* amellett, hogy egy elvetemültsége okán igazán összeillő fiatal pár ámokfutását mint az átlag fölé nőni, a névtelenségből kiválni törekvő ambíciók kiélési lehetőségét, a bestiális mézárások választását ábrázolja – mintává is teszi hőseit. A fiatalok közül mind többen rajonganak értük, tévésztárrá avanszálnak, szinte hittérítőket, prófétákat megillető áhítatos csodálat övezi őket. Mindebben persze a botrányokra bázírozó tömegkommunikáció is konstruktív szerepet vállal, a rajongott fiú és leány megdicsőítését szolgálva.

Mondhatnánk: *A bárányok hallgatnak* és a *Született gyilkosok* populáris produkció, s nem mérhető az autonóm műalkotás mércéjével – ám népszerűek lettek, s ezáltal közvetlen, könnyen percipiálható mintává, modellé „nemesedtek”. Az önérvényesítés, a kiemelkedés egyszerű, lecsupaszított karrierjét sugározzák: íme, így lehet könnyen, gyorsan neves – jóllehet rettegett, de ez

nem feltétlenül negatív vonás – személyiséggé felnőni! A barbárság, bunkóság belsővé tett s idealizált attitűdje – ez a modern megoldás, a korszerű magatartás tömegesítésének az etalonértékű alapideálja.

Ami pedig a témaválasztás és stílusformálás profanizálódását illeti: az említhető előképek – pl. Villon – után hivatkozunk Jarryre. Alfred Jarry „Übü”-jeinek sorát az 1888-ban előadott *Übü király* . . . publikálásával nyitja meg. A király modelljéül Hébert, az egyetemi doktori címmel bíró fizikatanár szolgált, akit Jarry úgy karikíroz, hogy a gyermekkori rosszaságot végletesen eltúlozva falánk – agresszív – harácsoló – primitív lényként lépteti elénk, az avantgárd irányzatok egyik archetípusát megalkotva.

Az érzelmi túlfűtöttség sajátos fajtáját demonstrálandó, többször hangzik el/olvasható a Szahar kifakadás, amely a kortárs befogadók döntő többsége számára pukkasztónak (mondhatjuk: polgárpukkasztónak) bizonyult, elementáris fölháborodást váltva ki. Az *Übü király, vagy a lengyelek* így kezdődik:

„Übü papa: Szahar!

Übü mama: Ejnye! Szép dolog megint. Milyen nagy zsvány vagy, Übü papa.

Übü papa: Miért is nem öllek meg, Übü mama?”

(In: Alfred Jarry: *Az Übük*. Orpheusz Könyvek. Fekete Sas Kiadó, Budapest, é. n. A részletet Nagy András fordításában idéztem, 15. l.)

Mennyire szolid, disztinygált stílus- és témapreferencia a Jarryé mondjuk az 1951-es, Salinger-írta *Zabhegyező*höz mérve! A *Zabhegyező* magyarítására Veres Péter például úgy reagált a *Nagyvilág* hasábjain, hogy protestált a közízlés megsértése miatt, irodalmon kívülnek állítván az alpári, durva szavak tömegét is, s az ábrázolást szintűgy.

Az előző részben említett kompetencia – és döntés – megkérdőjelezés imént mondott példáim tükrében úgy teszi komplexebbé a folyamat konstatálását, hogy – egyrészt a nyelvi kifejezés eljárásainak lazítása, a közízlés által – korábban – a kommunikáció marginális elemeiként számon tartott szókincs bizonyos bevonása,

– másrészt szélsőséges, valaha elítélt viselkedésmódok favorizálása a valóság tükrözéseként kerül be műalkotásokba, kváziesztétikai értékű produkciókba. Ezáltal ezen objektivációk természetesen nem pusztán másolatai lesznek a realitásnak, hanem sugallnak is: a korlátozott, immár anakronisztikus színben feltűnő régi tekintély helyett mintegy új tekintély, ezáltal új divat, modernebbnek vélt „forgatókönyv” áll elő: a barbárság, a bunkóság konfirmáltatik.

IV. Választott című előadásom néhány adalékkal kívánt szolgálni a bunkósodáshoz, a reprimítivizációhoz. E folyamat nyilvánvalóan többszínű, komplexebb annál, mint ahogyan azt én érzékeltetni voltam képes.

Végezetül annyit: a *posztmodernizmus* dekonstrukció kultusza, relativizáló mentalitása véleményem szerint szintén iniciáló – olyan ideologikus keret gyanánt szolgálhat ugyanis, amely képes lehet beláttatni a viszonyok viszonylagosságát, a múlttól való leválás bármely eszközzel realizálható igényét.

Ez azonban már egy másik szegmens . . .

(Elhangzott 1998. november 28-án Balatonföldváron, a Friedrich Ebert Alapítvány Bunkóság, avagy a társadalom reprimítívizációja című konferenciáján.)